

Çend Dokument ji Serdema Mîrektiya Melkîşî

A Few Documents from the Period of the Malkishi Emirate

Yusuf BALUKEN*

PUXTE:

Mîrektiya Melkîşiyî li derûdora Çarsancaqa Dêrsimê ku ji Çemişgezek, Mazgirt, Pertek û Saxmanê pêk dihat desthilatdarî kiriye. Desthilatdariya wan di sedsala XIV'an de dest bi kiriye û heta bi serdema Osmaniyîan dewam kiriye. Mîrê pêşî yê vê malbatê ku çavkanî behs dikin Xalid el-Melkîşî el-Kurdî ye. Di vê nivîsarê de nivîsteka Medreseya Yelmaniyê ku ji hêla nêviyê Xalid Beg Yelman Beg hatiye ava kirin; tirbên du mîrên Melkîşiyî û çend diravên ku ji hêla mîrên Melkîşiyî ve li Çemişgezekê li ser navê desthilatdarên serdemên xwe hatine çapkirin tîrên pêşkêşkirin. Di dawiyê de jî şecereya mîrên Melkîşiyî heta serdema Osmaniyîan hatiye çêkirin.

ABSTRACT:

The Malkishi Emirate ruled around the Charsancaq region of Dersim, which consists of Chamishgazak, Mazgirt, Pertek and Saghman. They ruled from the XVI century to the Ottoman Period. The first *mir* of this family is Khalid al-Malkishi al-Kurdi as the sources mention. This article speaks about the inscription of the Yalmaniya Madrasa, which was built by the nephew of Khalid Beg, Yalman Beg; and the tombs of two *mirs* of Malkishi and some coins that were printed in Chamishgazak by the *mirs* of Malkishi in the name of the rulers of that period. Finally the family tree of the *mirs* of Malkishi until the Ottoman Period is drawn.

*Dr., Lêkolînerê Serbixwe,
Turkey/
Independent Scholar, Tûrkiye.
e-mail:
yusufbaluken@gmail.com

1. NAVLÊKIRINA MELKÎŞIYAN

Şerefxanê Bedlîsiyê nemir di Şerefnameya xwe de dibêje li gor gotina mîrên Çemişgezekê nesebê wan digihîje mirovekî bi navê Melkîş. Melkîş yek ji nêviyên xelifeyên Ebasiyan e. Li gor gotina hin mezinên din yê vê malbatê, nesebe Melkîşiyên digihîje mirovekî bi navê Melikşah ku ji malbata Saltuqiyên bû û ev nav di devê Kurdan de guheriyê û bûye Melkîş. Li gor Şerefxan navên mîrên Çemişgezekê jî nîşan didin ku ew zar û nêviyê Tirkên in û ev navên bi vî şeklî tu eleqeya wan bi yên ereban û Kurdan nîne. Şerefxan (1860: 162-3) paşê wiha dibêje: “*Tê gotin ku bi navê Melkîş yek ji nêviyên Melkîşê pêşî komeke mezin li derûdora xwe civand, sih û du keleh û şanzdeh navçe jî xistin bin desthilatdariya xwe. Ji vê eşîrê re eşîra Melkîşiyên digotin. Eşîreke pir mezin bû û ji sê beşan pêk dihat. Piştî ku Melkîş sih û du keleh û şanzdeh navçe bi dest xist, bi dorê kur û nêviyên wî keleh û navçeyên Çemişgezekê îdare kirin. Di serdemên awarte de jî wek serdemên Cengîz Xan, Emîr Teymurê Guregan, Şahrux Mîrza û Mîrza Qere Yusufê Tirkmen de jî ev welat ji dest wan derneket. Di serdema Sefewiyên de jî nav wan hezar xane rabûn ve qetiyên û ketin bin xizmeta siltanên Îranê.*”

Navê Melkîş bi şeklê Melkîşo ملكيشو di serdema Eyûbiyan de hatiye bikaranîn (Tewfîq, 2007: 162-3). Mîrê pêşiyê ku ji vê mîrektiyê tê zanîn Xalid el-Melkîşî el-Kurdî خالد الملكيشي الكردي ye ku bi navê Celal, Mehmûd û Ehmed sê lawên wî hebûn (Îbnu Nazirî'l-Ceyş, 1987: 76; Qelqêşendî, 1915: 288). Lêbelê li gor dokumenteke ku ji hêla Şîhabedîn el-Safedî hatiye nivîsîn piştî Husamedîn kurê Xarbende kurekî din yê Xalid el-Melkîşî bi navê علاء الدين علي بن خالد الملكيشي Alaedîn Elî kurê Xalid el-Melkîşî li Xartpêrtê revebir bû (Îbnu Nazirî'l-Ceyş, 1987: 72). Ji van malûmatan em fêhm dikin ku navê Melkîşî tu eleqeya xwe bi Melikşah tune. Navê Melkîş berê jî di nav Kurdan berbelav bû. Wekî eşîr û mîrektiyên din yên Kurdan navlêkirin li ser bavê xwe kirine.

2. DIRAVÊN YELMAN BEG

Şerefxanê Bedlîsî (1860: 162-3) mîrê pêşî yê vê malabatê wek Yelman Beg pêşkêş dike. Li gor çavkaniyên Memlûkiyan mîrê Çemişgezekê Yelman beg bi leqabên *Hakimu Çemişgezak* û *Sahibu Çemişgezak* dihat nasîn (Qelqêşendî, 1987: 227-232). Li Çemişgezek û derûdora wê bi navên *Emîr Yelman* û *Yelman Bahadır* navdar bû (Yücel, 1971: 694-5; Ferîdûn Beg, 1274/1858, 134). Di sala 1389an de di navbeyna mîrê Ezirgan Mutahharten û Qereyolûk Usmanê Aqqoyunî de qasidî kir (Esterabadî, 1928: 369). Wexta Teymur Xanê Leng dijberî Yıldırım Bayezîdê Osmanî hatibû welatê Ezirganê, mîrê Ezirganê Mutahharten bû tabiyê wî (Tîmûr) û piştê jî xutbeya roja îne li ser navê wî da xwendin û diravên ziv li ser navê da çapkirin. Di şerê dijberî hukimdarê Osmanîyan Yıldırım Bayezîd de Mutahher-

ten û Emîr Yelman alikariya Teymur kirin (Esterabadî, 1928: 456). Yelman Begê Melkîşî jî wekî Mutahharten desthilatdariya Teymur qebûl kir û diravên zîv li ser navê Teymur da çapkirin (Teoman & Olcaş, 2008: 16-8; Kalan, 2016: 615-8).

Wexta ku em dinêrin li ser van diravan navê Yelman Beg tune. Ev jî tê wateya ku Yelman Beg wek nûnerê Teymur Leng derûdora Çemişgezekê îdare kiriye. Weku Şerefxanê Bedlîsî jî behs kiriye hin mîrên Kurdan dirav li ser navê hukimdarên hevçax didan çapkirin. Ji vî diravê nimûneyên din di koleksiyonên Kamil Eron bi jimara 3023 (Öztürk & Perk, 2011: 31) û Şevkullah Bal de jî hene.¹ Piştî Yelman Beg lawê wî Şeyx Hesênê Kurd jî li ser navê hukimdarê çaxê xwe dirav daye çapkirin.

DOKUMENT I: DIRAVÊN YELMAN BEG/THE COINS OF YALMAN BEG

DIRAV/COINS I

Wêne/Photo:

Rûyê Rastê/The Right Side

Deşîfrasyon:

لا إله إلا الله محمد رسول الله

أبو بكر عمر عثمان علي

Werger:

Ji bilî Ellah tu Xweda nînin. Muhemmed qasidê Xwedê ye. Ebubekir Umer Usman Elî.

Translation:

There is no God but Allah. Muhammed is the messenger of God. Ebubekir Umer Usman Elî.

¹ <http://www.balcoins.com/index.php>, jimara envanterê 1288.

Rûyê Çepê/The Left Side

Deŕifrasyon:

سلطان محمود خان تیمور کورکان

چمشکرک ضرب

Werger:

Siltan Mehmûd Xan Teymûrê Guregan li Çemiŕgezekê çap bû.

Translation:

Sultan Mahmud Khan Timur Guragan, was minted in Chamishgazak.

Rûyê Rastê/The right side

Deŕifrasyon:

لا إله إلا الله محمد رسول الله

أبو بكر عمر عثمان علي

Werger:

Ji bilî Ellah tu Xweda nînin. Muhemmed qasidê Xwedê ye. Ebubekir Umer Usman Elî.

Translation:

There is no God but Allah. Muhammed is the messenger of God. Abubakr Umar Uthman Ali.

Rûyê Çepê/The Left Side

Deŕifrasyon:

سلطان محمود خان تیمور کورکان

ضرب چمشکرک

Werger:

Siltan Mehmûd Xan Teymûrê Guregan li Çemişgezê çap bû.

Translation:

Sultan Mahmud Khan Timur Guragan, was minted in Chamishgazak.

3. MEDRESEYA YELMANIYE

Ev medrese ji hêla Yelman Beg li Çemişgezê di sala 804/1401ê de hatiye avakirin. Herçiqas îro bi navê “Yelmaniye Camii” tê zanîn ji di serî de wek medrese hatiye avakirin (Eser, 1995; Îlter, 1973: 91-107; Sözen, 1971: 29-47). Beriya vê medreseyê “Medreseya Seyfiyye” ku ji hêla mîrê Botan Seyfeddîn Îsa ve li Cizîra Botan hatibû avakirin kevntirîn medreseya mîrên Kurdan e. Lê ji vê medreseyê tenê mihrab û bingeh mane û niha di keleha navîn ya Cizîra Botan de ye. Piştî Medreseya Seyfiyye medreseya mîran a herî kevn Medreseya Yelman Beg e. Ev medrese heta îro li ser piyan maye û niha wek mizgeft tê bikaranîn. Nivîsteka ku li ser deriyê vê medreseyê ye bi piranî hatiye parastin. Beşên ku tenê xwendin wiha ne:²

**DOKUMENT II: NIVÎSTEKA MEDRESEYA YELMANIYE/
THE INSCRIPTION OF YALMANIYA MADRASAH**

Wêne/Photo:**Deşîfrasyon:**

أمر بعمارة المدرسة المباركة الملك العادل تاج الدين يلمان بن كيقباد بن خالد الكردي في أيام تيمور خان ما وراء النهر خلد الله دولتهما..... في شهر المحرم الحرام سنة أربع وثمانائة

2 Ev nivîstek ji hêla Erdal Eser ve bi dîroka 806 hatiye xwendin. Bnr. Erdal Eser “ A Timurid Inscription in Anatolia”, *Art Turc/Turkish Art 10 Congrès International d’art Turc Genève*, Fondation Max van Berchem, Genève 1999, rp. 305-315.

Werger:

Melik Adil Taceddîn Yelman kurê Keyqubad kurê Xalidê Kurdî di serdema Teymûr Xanê Maweraunnehr de, Xweda dewleta her duyan daîm ke, di meha Muherrema pîroz di sala 804 (Tebax/Îlon 1401) de avakirina vê medreseya mubarek ferman kir.

Translation:

Al-Malik al-Adil Taj al-Din Yalman, son of Kaiqubad of Khalid al-Kurdi in the Period of Timur Khan of Mawaraannahr, May the state of both live forever, in the month of holy Muharram in the year 804 (August/September 1401) ordered this blessed madrasa to be built.

4. ŞEYX HESEN BEGÊ KURD

Yelman Beg piştî Teymurê Leng demeke kurt di bin siya dewleta Qereqoyunîyan de mîrektiya xwe berdewam kiriye. Piştî Yelman Beg lawê wî ê mezin Pîr Huseyn ketiye şûna bavê xwe. Birayê wî Şeyx Hesên Kurd li dijî wî bi Qereqoyunîyan re li hev kir û dest da ser mîrektiya Melkîşîyan. Lê piştî hukimdarê Aqqoyunîyan Qere Yûlûk Osman (1403-1435) bajarê Çemişgezekê ji destê Şeyx Hesên Kurd derxist û da waliyê xwe Nûr Elî Beg. Şeyx Hesên Kurd jî reviya û derket ser çiyayê Munzurê. Di sala 825/1422yan de Şeyx Hesên Kurd bû tabiyê Îskenderê Qereqoyunî. Hêviya wî ew bû ku bi piştgiriya wî welatê xwe ji destê Aqqoyunîyan derxe. Lê ji vê tifaqê encamek dernehat. Piştî Şeyx Hesên Kurd berê xwe da Keleha Gêlê û çû bal Dolatşah Begê Kurdê Mirdasî. Ji ber ku navbeyna wî û Qereqoyunîyan baş bû, Dolatşah Begê Mirdasî xwedî lê derket (Tihranî, 2001: 67-71). Lê demek şûnda ev herêman kete destê Memlûkiyan. Di vê serdemê de Çemişgezek bajarekî xweşik bû. Di navenda bajarî de kelehek û li derudora bajar jî sûrek hebû. Bi vî bajarî ve 24 keleh û gelek gund girêdayî bûn. Ev bajar tevî bajarên din yê Diyarbekirê yê wek Erebîr û Xarpêtê di sala 836an (1433) de ji hêla hukimdarê Memlûkiyan Melik Eşref Barsbay ve hat bidestxistin û bi bajarê Helebê ve hat girêdan (ez-Zahirî, 1894: 52).

Di vê serdemê de mîrê Melkîşîyan dîsa Şeyx Hesên Kurd bû. Şeyx Hesên demêke dirêj dirav li ser navê Memlûkiyan dan çap kirin. Bo nimûne Şeyx Hesên Kurd diravê jêrîn li ser navê hukimdarê Memlûkiyan Melik Zahir Çaqmaq (842-857/1438-1453), di sala 852/1449ê de li Çemişgezekê da çapkirin.³

3 <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=173902>; <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2009&lot=412>

DOKUMENT III: DIRAVÊN ŞEYX HESEN BEGÊ KURD/THE COINS OF SHEIKH HASAN BEG KURD

Wêne/Photo:

Deşîfrasyon:

السلطان الملك الظاهر جقمق خلد ملكه

ضرب جمشكرك سنة ٨٥٢

Werger:

Siltan Melîk Zahir Çeqmeq milkê wî daîm be. Di sala 852yan de li Çemişgezekê çap bû.

Translation:

Sultan Malik Zahir Chaqmaq, may his property live forever. It was minted in the year 852 in Chamishgazak.

Rûyê Çepê/The Left Side

Deşîfrasyon:

لا إله إلا الله محمد رسول الله

أبو بكر عمر عثمان علي

Werger: Ji bilî Ellah tu Xweda nînin. Ebubekir Umer Usman Elî.

Translation: There is no God but Allah. Abubakr Umar Uthman Ali.

Şeyx Hesênê Kurd heta sala 865/1461ê li Çemişgezekê mîrektî kir. Di vê salê de wek qasidê Uzun Hesênê Aqqoyunî çû Trabzonê cem siltanê Osmaniyan Fatih Siltan Mehmed (Neşrî, 2008: 332-333). Wefata wî kengê ye em nizanin, lê piştî wî kurê wî Sohrab Beg ket şûna bavê xwe (Bedlîsî, 1860: 164). Sohrab Begê kurê Şeyx Hesênê Kurd di serdema hukimdarê Aqqoyuniyan ê navdar Uzun Hesên (1453-1478) de bi eşîreta xwe tevî artêşa Tirkmenan bû. Di sala 871/1467an de li

diji Qereqoyuniyan wek mîrê Çemişgezêkê tevî artêşa Aqqoyuniyan bû (Tihranî, 2001: 229). Di sala 1478an jî tevî artêşa Xelîl Bahadirê Aqqoyunî (1478-1479) bû (Îsfehânî, 1987: 151). Sohrab Beg qîza xwe dabû Xelîl Bahadir û bûbûn merivê hev (Dewwanî, 1335: 50-1). Piştî Sohrab Beg kurê wî Hecî Rustem Beg bû mîrê Melkîşiyân. Di serdema wî de mîrektiya Melkîşiyân tevî Osmaniyân bû (Bedlîsî, 1860: 164-6; Barbaro & Contarini, 1973: 299 û 326).

5. TIRBA FERRUXŞAD BEG

Muhammedî Beg kurê herî mezin yê Pîr Huseyn Beg û birayê Ferruxşad Beg bû. Di serdema siltanê Osmaniyân Qanunî Silêman de li Mazgirtê mîrekti dikir. Salekê mîrekti kiriye, piştê çûye rehmêtê. Çar kurên wî hebûn, lêbelê wê çaxê her çar jî hê zarok bûn. Lewra siltanê Osmanî Qanunî Silêman mîrektiya Mazgirtê da birayê wî Ferruxşad Beg. Çend sal şûnde birayên wî ji ber hesûdiyê giliyê wî li bal padişahê Osmaniyân kir û gotin malê padişah dixwe. Qanunî jî ferman derxist û Ferruxşad Beg da kuştin (Bedlîsî, 1860: 169). Tirba Ferruxşad Beg li wîlayeta Dêrsimê li navçeya Çemişgezêkê li gundê Ulukale ye (Sözen, 1973: 169). Nivîsteka vê tirbê ku nêzî bîst salî ye wînda bû, di van rojên dawî de hat dîtin.⁴

Ji der ve tirba Ferruxşad Beg

4 <http://www.arkeolojikhaber.com/haber-tuncelide-20-yildir-aranan-kayip-kitabe-tesadufen-bulundu-5119/>

DOKUMENT IV: NIVÎSTEKA TIRBA FERRUXŞAD BEG/ THE INSCRIPTION OF FARRUKHSHAD BEG TOMB

Wêne/Photo:

Deşifrasyon:

(.....)

هذا مرقد الأمير المكرم صاحب الطبل والعلم الأمير فرخشاد بيك
بن الأمير المرحوم المغفور حسين بيك بن الأمير حاج رستم بيك
طاب ثراهم وجعل الجنة مثواهم في شهر ذي الحجة سنة ٩٥٧

Werger:

(.....)

Ev gor ya mîrê hêja xwedyê dehul û alê Mîr Ferruxşad Beg
kurê mîrê rehmetî û xefirandî Huseyn Beg kurê Mîr Hecî Rustem Beg
Axa wan pîroz be û şunwarê wan bihuşt be. Di meha Zilhicce di sala 957ê de
(1551).

Translation:

(.....)

This tomb belongs to the owner of the state and flag, Mir Farrukhshad Beg,
son of the late and forgiven Huseyn Beg of Mir Haji Rustem Beg.
May their soil be holy and their place be heaven. In the month Zilhicce and the
year 957 (1551).

6. TIRBA KU NÎSBETÎ UZUN HESEN DIBE

Li Çemişgezekê tirbeke din heye ku nisbetê Uzun Hesenê Aqqoyunî bûyê. Li gor nivîsteka ku li ser deriyê vê tirbê ye, tirb ji hêla du birayên ji malbata Melkîşyan ve hatiye avakirin. Bavê wan Muhemmedî Beg û kalê wan Behlûl Beg di Şerefnameyê de derbas dibin (Bedlîsî, 1860: 175). Dibe ku ev tirb ya Şeyx Hesenê Kurd be û nêviyên wî Mihmanşah û Cihanşah li ser navê kalên xwe yê kevn tirbek dabin çêkirin.

DOKUMENT V: NIVÎSTEKA TIRBA UZUN HESEN/ THE INSCRIPTION OF UZUN HASAN TOMB

Wêne/Photo:

Deşîfrasyon:

أمر بعمارة هذه روضة الشريف المرحومان المغفوران مهمان شاه بك

وجهان شاه بك ابنا محمدي بك بن بجلول بك بن حسين الملكيشي في سنة ٩٨٠

Werger:

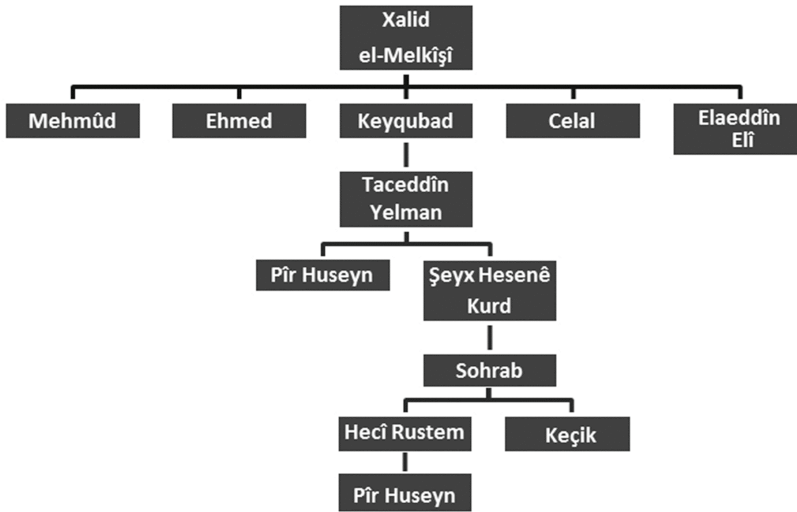
Hêjayên rehmetî û xefirandî Mihmanşah Beg û Cihanşah Beg du kurên Muhammedî Beg kurê Behlûl Beg kurê Huseynê Melkîşî di sala 980 (1572) de avakirina vî baxê pîroz ferman kirin.

Translation:

The late and forgiven Mihmanshah Beg and Cihanshah Beg, two sons of Muhammadî Beg of Bahlul Beg of Husayin Malkishi in the year 980 (1572) ordered this holy garden to be built.

7. ŞECEREYA MÎRÊN MELKÎŞIYAN

Şecereya mîrên Melkîşiyân heta bi serdema Osmaniyan weha ye:

ÇAVKANÎ

Barbaro, G. & Contarini A. (1973), *I Viaggi in Persia degli ambasciatori veneti Barbaro e Contarini Istituto poligrafico dello Stato, Libreria, pp. 299-326.*

Bedlîsî, Ş. (1860), *Şerefname*, (c. I.), V. Veliaminof Zernof (weş), St. Petersburg.

Dewwanî, C. (1335), "Arz-i Sipah-i Uzun Hesen", weş. Îrec Efqar, *Kovara Danişgedê-i Edebiyat Danişgehê Tehran*, sal 3, jimar 3, Ferwerdîn.

- Eser, E. (1999), “ A Timurid Inscription in Anatolia”, *Art Turc/Turkish Art 10 Congr s International d'art Turc Gen ve*, Foundation Max van Berchem, Gen ve.
- Eser, E. (1995), *Tunceli İli ÇemiŐgezek İlçesi Yelmaniye Camii (Medrese Camii)*, (teza l sansa bilind a ne apkirii),
- Esterabadî, Ez z bin ErdeŐir (1928), *Bezm   Rezm*, weŐ. Kilisli Muallim Rifat, Stenbol.
- ez-Zahir , Xersudd n Xelîl bin Őah n (1894), *Zubdetu KeŐf l-Memalik ve Beyani't-Turuq ve'l-Mesalik*, weŐ. Paul Ravaisse, Paris.
- Isfehani , Fazlullah bin R zbihan  Xunci (1987), *Tar x-i Alem-Ara-yi Emin *, weŐ. Muhammed Ekber AŐiq, Tahran
-  bnu Naziri'l-CeyŐ, *Tesq fu't-Te'rif bi'l-MustalahiŐ-Őerif*, weŐ. Rudolf Vesely, Qahire.
- İlter, F. (1973), “DoĒu Anadolu'da Timur Devrinden Bir Yapı Yelmaniye Medresesi”, *Kovara Anadolu (Anatolia)*, jimar XVII. Ankara.
- Kalan, M. (2016), “Ankara SavaŐı  ncesi-Sonrasında Emir Timur'dan Geriye Kalan Nümismatik Materyaller”, *Bütün Yönleriyle  ubuk ve  evresi Sempozyumu 9-10 Ekim 2015,  ubuk-Ankara*, Temmuz, Ankara.
- NeŐri, M. M. (2008), *Cihannüma*, weŐ. Necdet  zt rk, Stenbol.
- Öztürk, H. & Perk, H. (2011), *Anadolu Beylikleri ve Sikkeleri*, Ankara.
- QelqeŐendi (1915), *Subhu'l-EŐa fi Sina'ati'l-İnŐa*, Qahire, c. VII.
- QelqeŐendi (1987), *Subhu'l-EŐa fi Sina'ati'l-İnŐa*, Yusuf Eli Tawil (weŐ.), Beyrut, c. VIII*
- Sözen, M. (1973), “ÇemiŐgezek'in Ulukale Köyündeki Mimari Eserler”, *Sanat Tarihi YıllıĒı*, İstanbul, V.
- Sözen, M. (1971), “ÇemiŐgezek'te Türk Eserleri ve Yelmaniye Camisi”, *Sanat Tarihi YıllıĒı*, Stenbol, c. IV.
- Teoman, G. & Erol O. (2008), “Dört Adet Nadir Sikke”, *II. Uluslararası Nümismatik Sempozyumu, İstanbul: Türk Nümismatik DerneĒi*, rp. 16-18, jimara dirav  1
- Tewfiq, Zırar Siddiq (2007), *el-Qabail we'z-Zeamati'l-Kurdiyyeti'l-Qibeliyyeti'l-Kurdiyye fi'l-Asri'l-Wasit*, Erbil.
- Tihrani , E. (2001), *Kitab-ı Diyarbekriyye*, wer. Mürsel  zt rk, Ankara.
- Yücel, Y. (1971), “XIV-XV. Yüzyıllar T rkiye Tarihi Hakkında AraŐtırmalar I: Mutahhar-ten ve Erzincan EmirliĒi”, *kovara Belleten*, jimar XXXV/140 sal 1971, rp. 694-695; Ferid n Beg, *Mecm 'a-i MunŐeatiŐ-Selat n*, Stenbol 1274/1858.
- <https://www.zeno.ru/showphoto.php?photo=173902>; <https://www.numisbids.com/n.php?p=lot&sid=2009&lot=412>
- <http://www.arkeolojikhaber.com/haber-tuncelide-20-yildir-aranan-kayip-kitabeta-sadufen-bulundu-5119/>
- <http://www.balcoins.com/index.php>, jimara envanter  1288.